

Tankar, om öfverflöds-warors försäljare, och i synnerhet om caffé-skänkerie...

Orrelius, Magnus,

1700-1829 54 A Br.

National Library
of Sweden

OSBEYUS

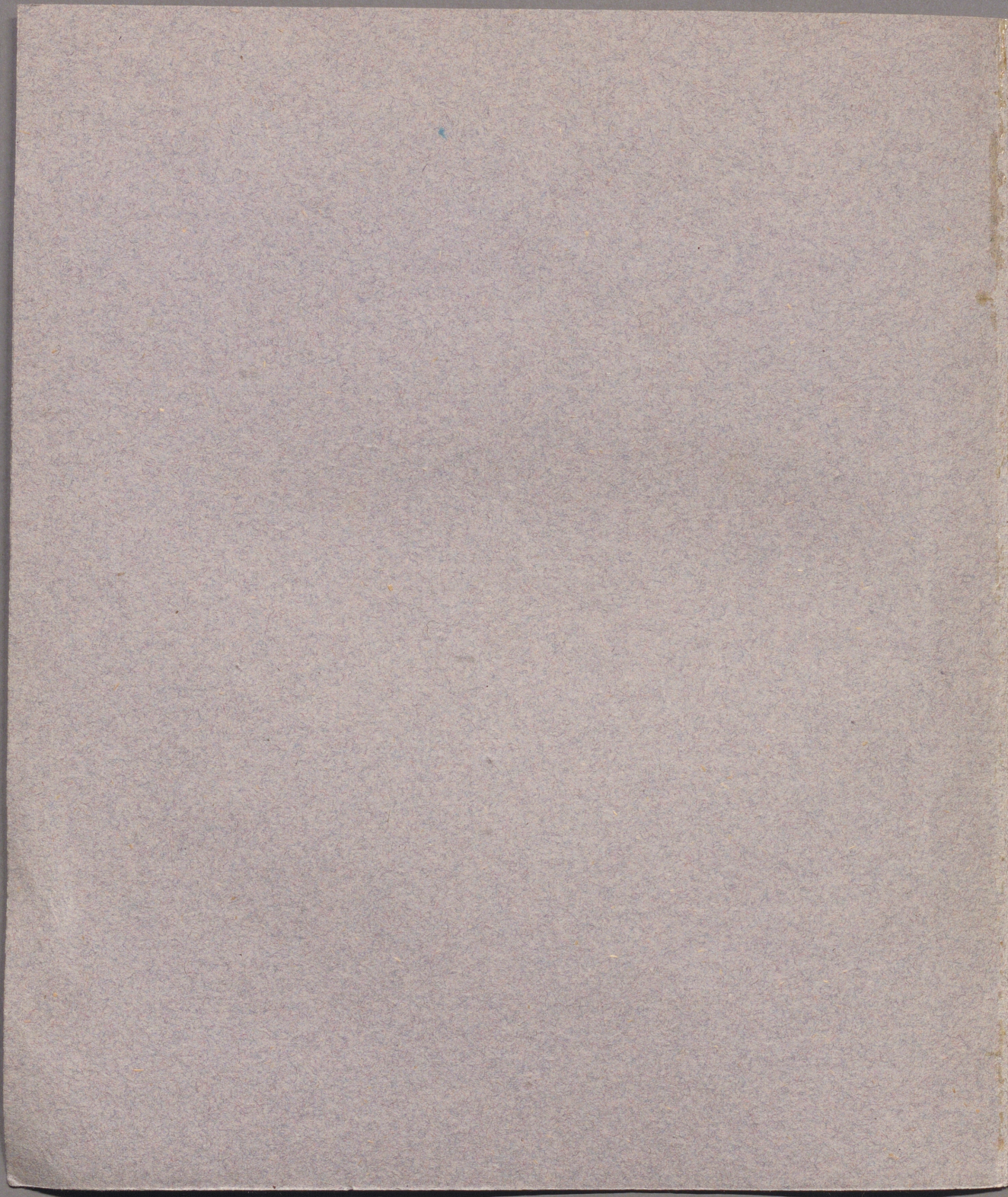
Patit. 2/10/18

Allen

(1827)

1765

1700-1827

Tänkar,

Om Öfverflöds-Varors Försäljare, och i
synnerhet om Caffé-skänkerier.

1765
1700-1829

Då jag af Inrikes Tidningar och andra skrifter ser, huru i alla Lands-
orter klagas öfver folkbristen, som til en del skal härödra deraf, at
tjenstefolket begier sig från Landet til Städerna: då jag ock derjämte
eftersinnar, hos hwad folk i Städerna desse, särdeles landt-pigor,
komma i tjenst, tror jag mig hafwa grund at supponera, det de til en stor
del taga tjenst hos Öfverflöds-Varors Försäljare, hwilkas mängd och myc-
kenhet således är det allmänna, öfwen i detta hänseende, til icke ringa skada
och olägenhet. Detta har gifwit mig anledning at eftertänka och yttra mina
tänkar, hwad bättnad eller förlust Kronan och Staden kan hafwa af dessa Öfverflöds-
Varors idkares större mängd och högsta Numer. Öfverflöds idkare måga betraktas,
på hwad sätt man will, så tyckes dock Kronans och det Allmännas sansfylliga Interes-
se altid lida af deras större Numer, och at fölgagteligen alla sådana Naringar
i Städerna böra inskränkas, men aldrig utwidgas. Man kan alltså med
skäl fråga, hwad bättnad Kronan och det Allmänna har af en stor mängd
Månglerfors stolar, de der nästan på hwar gata ligga upstaplade med alle-
handa klifs och bakelser? Har Staden deraf sina inkomster, så har ock det
Allmänna, och i synnerhet landet, deraf en märkelig skada. Ty utom det,
at en myckenhet smör och mjöl onyttigt wis går åt til dessa bakelser, så köper
sällan någon annan deraf, än Lårogäfar och Tjenstefolk i Staden, och Bonds-
folk från landet; hwilke derigenom så sinak för klifs, blifwa läckre och begyn-
na rata sin förra tarfsweliga föda och släp-arbete. Af samma beskaffenhet har
ock Socker-Bagares stora Numer och mängd hærtildags warit, då de haft
sina stånd ej allenast på alla torg, utan ock på hwar allmän gata, så at
hwar man fått tillfälle at köpa allehanda klifs, och derigenom, til Allmänhetens
och i synnerhet barnens och ungdomens stora skada, förwärfwa sig en läcker
smak.

Ibland andra Försäljare af Öfverflöds-Varor, som förtjena upmärk-
samhet, är Caffé-skänk Societeten ingalunda den minst betydande. Jag har
hörde

hårdt mycket raisoneras derom både pro och contra, och wil derföre förnäm-
ligast yttra mina tankar öfwer denna Naringens beskaffenhet. Den belägenhet,
hwaruti Caffé-Skänkerierne nu för tiden äro, tyckas gifwa anledning til följande
frågor, dem jag i korthet wil beswara.

1:o Frågas, om denna Naring och Societet är oumbärlig och nöd-
wändig, eller om den icke fast mera borde aldeles affskaffas? Härtill swa-
ras; det är onöfkeligit och äfwen redan påmint, at alla Öfwerflöds-Varors
bruk och försäljning, särdeles då de ej cultiveras hemma i landet, utan måste
hämtas af utlänningen, är för Niket högst skadelig, så wida vårt Mynt och
wäre redbaraste Producter bortgifsas för sådant, och man ingen annan nytta
har deraf, än en täcker, och tör hända til slut aldeles förderfwad magan. Och
emedan Caffé är en sådan Öfwerflöds-Vara, så skulle wäl hwar redelig Patriot
håldst se, at inge Caffé-drickare funnos ibland oss, och alltså ej eller någre Caffé-
Drickare behöfdes. Men då nu Nationen redan fått så stark smak för denna
drick, at nästan hwar människa wil hastwan, och det nästan är omöjeligit at af-
hålla folk derifrån; så kunna icke eller Caffé-Hus umbäras, ehuru deras antal,
för at ej gifwa denna förderfweliga smak än widare utrymme, bör så mycket
möjeligit är inskränkas. Nödwändigheten af Caffé-Skänkerier skönjes ibland an-
nat deraf, at då bättre folk af rang, så wäl som Köpman och andre Borgare,
måste hafwa wiså mötes- och samte-platsar, där de med hwarandra kunna öf-
werläggga i sina göromål och angelägenheter, inga tjenligare ställen dertill giswas,
än Caffé-Hus. Nationens lynne är sådant, at den ene gärna söker sägna den
andra med något; och om inga Caffé-Hus då woro för handen, skulle folket
gå in på Källare och Krogar, där de, i synnerhet före och wid middagstiden,
lätteligen kunde af starka drycker blifwa i sina angelägnaste göromål förströde.
Wäl inrättade Caffé-Hus äro ock nödige för en del Ståndspersoner och Civil-
Berjente, som måste hafwa frukost, innan de begifwa sig til sina sysslor uti
Collegier och amnestådes, men hafwa ej tillfälle, at på annat sätt så densam-
ma, än på Caffé-Hus och Källare; men dertill äro Källare, hwarest endast
hetliga drycker finnas, mindre tjenlige ställen, emedan de där lätteligen kunde göras
officeliga til sina förrättningar, hålft om gode wänner där träffades och
wille wälsägna hwarandra; hwilket ej kan ske på Caffé-Hus, där hela wäl-
sägningen består i några koppar Caffé, Chocolate ic. med de swagaste Liqueurer.
Sedan man således wisat nödwändigheten af Caffé-Skänkerier här i Stock-
holm, så blir då frågan,

2:o Om denna Naring bör idlas af Måns-personer under en wis
Societet; eller om den icke med mera fördel kunde och borde skötas af les-
diga

diga Qwins-personer? Swartil swaras: det skulle wäl tyckas, som woro Qwinnor de tjenligaste Ca.-Hus-förwaltare, i anseende dertill, at de äro de skickeligaste til Caffe-tilredning, til trätt och uppafning. m. m. Men så äro de åter ganfka otjenlige til at bestrida denna syfta, i anseende til Politiska skäl, hwilka härwid ingalunda så förbigås och å sido sättas af en hwar, som har dygd och ärbarhet til rättesnöde. Hurudane äro och kunna wäl Qwinnor i allmänhet wara til sinnes, hwilka nu för tiden med ej mindre åtrå fika efter Caffe-satu-friheten, än skjuts-bönderne på Packare-torget ibland riswas om skjutsen? Man kunde wäl för närwarande tid wara försäkrad om deras goda frägd; men hwem wet, hurudane de torde blifwa, sedan de erhållit denna friheten? Så mycket wet man, at minsta händelse har fördt sådana fattiga Qwinnor i tränga gator, mörka gränder och på aflägsnaste ställen; och hwem är det wäl, som ifrån en allmän gata går til sådana? Mån icke hwar och en, som om sin heder och sina penningar är öm, låter sådana aflägsna hysfen blifwa obesökte? En fattig qwinna är för sin fattigdom nödsakad, at hysra sig mindre lägliga husrum; hwaraf händer, at intet hederligt folk wil gå på sådant obehöwadt ställe, utan blifwer endast besökt af syfolösa människor, som af lättja bestmittade framfara i wiid yfvel. Mån hon icke för sin fattigdom skull måste hysa och passa up mindre wälfrägdadt folk, samt lemna dem och sina pigor en yngelsfri lefnad? Och huru skickelig är wäl en Qwinna, at hålla styr på bångstyrt folk; och huru förmår hon hålla sina pigor til de skyldigheter dem åligga, häst denna tid, då de äro så tröga i sina syftor, och lättförda til det som ondt är? Händer det då icke, at en Qwinna, som för satrigdom skull fått frihet at hålla och sälja Caffe, kan blifwa en ordsak til ungdomens förförelse, så at Dod-och Köpmans-swänner på et sådant ställe wara da til deras Husbönders skada i grund förderfwade? Kan icke et sådant Caffe-Hus då med skäl kallas et privilegeradt rum, som åstadkommer förderfwelse i det Allmänna, men aldrig skaffar Kronan minsta nytta? Och hwart taga wäl dessa fattiga Qwinnor wägen til slut, sedan de på et mindre behageligt sätt et eller flera år idkat denna Näring, sedan uselheten betagit dem längre besittning af dessa rättigheter, och en sällsam lefnad til någrannars oro har gjordt dem i Rännårs-Rätternas protocoller namnkunniga?

Häraf lärer hwar och en kunna finna, at Qwinnor i och för sig selfwa äro de opåliteligaste och otjenligaste at anförtro Caffe-sälgnings friheten. Men nu frågas,

3:o Om icke denna friheten bör lemnas i fattiga löntagares, eller i bankerotterade Borgares Sustrus händer? Swar: Civil-Bejerternas
 (o) 2 Dustruc

Hustrur, hwiskas män hafwa knappa löner, kunde wäl i allmänhet wara påliteligare, än lediga qwinspersoner; men så skulle och härwid yppa sig den o-lägenheten, at så snart en Civil-Bejant fått denna Näring för sin Hustru, i anseende til hans knappa wilkor, borde och alle hans wedertikar under lika willkor åtnjuta samma rätt; ty annars präjudiceras alla de, som ej så denna frihet, och torde dock kunna bewisa sig hafwa lika om ej större rättighet dertil, än den som fått Caffé-försälgningen om händer. Hwad för en fasetlig mängd af Caffé-Hus skulle icke då blifwa? Och huru kunde sjelfswärd styras af slika Hustrur, då deras Män woro borta ifrå sina hus i sina förrättningar? En Man bör ju swara för hwad som kan hända i hans hus; men huru kunde wäl Lagen wid så fatta omständigheter pålägga honom ansvar för otidig och sjelfswärdig lefnad, som lätteligen kan existera på et Caffé-Hus? Hwem borde man med mera billighet hålla sig til, då något owäsende hände, antingen til Mannen, som är Hustruns hufwud, eller til Qwinnan, som står under Mannens lydna och förmynderskap? Men nu idkar Hustrur en Näring, som Mannen ej har eller årminstone ej wil hafwa at befatta sig med, och således kan han undandraga sig at swara för det, som händer i hans hus, helst i hans frånvaro. Då blefwo ju swårt för W:derberande at hålla ordning, och lefnaden torde jämwäl blifwa sådan, som tillfället medgifwer.

Man bör wäl hafwa medömkan öfwer fattigt och af sig kommit folk; men de böra hjelpas och understödjas så, at icke Allmänheten deraf har skada. Män icke den Mannens Hustru, som cederat bonis, behåller gemenligen sin läckra smak och gamla wana at dricka Caffé? Och emedan de ej mera hafwa råd at hålla sig det samma, söka de för den ordsaken full Caffé-Näringen, men ej at tjena det Allmänna med beqwämliga rum och ordentelig Caffé-försälgnig. Och emedan det är nödigt och för det Allmänna nyttigt, at Caffé-Hus finnas i Stockholm, wid och omkring allmänna mötes- och samlings-platsar, så kunna de näppeligen hållas i behörigt stic af andra, än wälfrågade och någorlunda be-medlade Borgare; och i anseende dertil, at det är en borgerlig näring, böra och egenteligen Borgare wara innehafware af den samma.

Uf det, som om Caffé-Näringen redan sagt är, kan och lustigen inhämtas, at des idkare böra hafwa Reglor at lefwa efter, och lyda under et förenadt samfund eller Societet, så at de stå, såsom sig bör, under lagens Controll för sitt upförande. Sedan man således undersökt, hwilke och hurudane denna Näringens idkare böra wara; så återstår nu til slut den frågan,

4:o Om Caffe-Hus böra vara få eller många til antalet? Hårtill swaras: Sedan nu smak för Caffe blifwit så allmän, at den föga låter sig utrotas, och Caffe-Hus i sölje deraf äro nödwändige; så skulle man snart falla på den Principe, at deras Numer borde ökas i den mån, som Consumtion af denna waran tilltager, på det Kronans och Stadens inkomster måtte genom fleras afgifter blifwa större. Men man kan med stål påstå, at så oumbärligt et litet antal af Caffe-Hus wid nu warande omständigheter är, så mycken skada skulle Publicum hafwa deraf, at de bleswo förmånge, och deras Numer finge ökas. Ty derigenom skulle consumtion af denna öfwerflöds-wara, och smaken derföre, få anledning at stiga allt högre och högre; hwilket ej annat kan, än vara Riket högst skadeligit. Wid flera Caffe-Hus behöfwes mer uppassning och altså mer tjenstefolk, än wid få; hwilket ej litet skulle bidraga til folkbrist wid angelägnare göromål. Caffe-Husens stora antal skulle ock lätteligen gifwa tillfälle til mindre anständig lefnad; ty för brist af Gäster och dryga Contributioner måste denna Naringens Idkare råka i fattigdom, och för fattigdom nödgas de sticka sig efter tiden, som torde hända wore så ond, at de af sin Naring ej kunde på hederligt sätt hafwa sin utkomst, hwarigenom de då råka i wanrykte, den obrottslige så wål som den sansfyllige, at knapt någon wille hyra dem in i sitt hus. Men sådana olägenheter skulle aldrig yppa sig, om dessa Naringar bleswo inkränkte inom nödwändighetens gränser. Det gifwes förnämligast trenne hufwud-principer, som äro ordsaken til Caffe-Husens förökelse. Den förste dicerar, at Kronan och Staden genom flera Caffe-Hus skulle hafwa större bättnad och inkomster: den andre, at emedan Caffe nu för tiden drickes så allmänt, skola ock flera Caffe-Rokare af denna Naring kunna hafwa sin bärning: den tredje, at en hoy fattige, af sig komme, och Naringslöse personer skola genom inrättning af flera Caffe-Hus kunna beqvämligen blifwa försörjde. Dessa grundskäl hafwa warit och äro ordsaken til Caffe-husens fulla, om icke öfwer-completa Numer.

Men at den förste Principen står på nog swaga fötter, skönjes klart deraf, at Kronan och Staden ej kan lida til sina inkomster genom en mindre Numer af Caffe-Hus. Ty männe icke 10. wälmående Caffe-Hus-hållare skulle kunna Contribuera til Kronan och Staden så mycket, som 25 fattige, och det med långt mera säkerhet? Hwad förmån denne Principe har kunnat förskaffa Kronan och Staden genom flera Caffe-Rokares tillsättjande, finnes och ses noggsamt af de continuerliga affkrifningar, som Magistraten nu i de sednare åren måst göra för fattiga och af sig komma Caffe-Rokare. Och ehuru, til förekommande af denna olägenhet, Rikens Högloftige Gränder wid sidsta Riksdag hafwa besallt, at hwar Caffe-Idkare skulle ställa säker borgens för sig; så hafwa ändå utskylderne af 25 Naringens-Idkare ej på annat sätt kunnat fås och prästeras, än med

de fattigas, som brustit, affättjande, och andra nyas tillsättjande; då de förre Innehafware ofta måst söka, at genom accord få affå sina rättigheter, och det til sådana, som wäl warit om denna Närings-rörelse ganfka förlägne, men deruti aldeles ofunnige. Det har ock händt, at den, som en sådan Närings-frihet bekommit, ej warit på et eller flera års tid i stånd at slå up sitt Caffe-Hus för hederligt folk, i brist af tjenliga husrum, emedan 25 lågliga ställen för Caffe-Hus ej äro til finmandes i hela Stockholms Stad; hwarföre ock alle desse 25 privilegerade Caffe-Hus ännu aldrig kunnat hållas ständigt öppna, utan den ene har då, en annan en annan gång måst slå igen sitt Caffe-Hus. Detta är ju et klart bewis, at 25 sådane Närings-Ädare äro för många, och kunna omöjteligen föda sig dermed, än mindre utgöra sina utskylder til Kronan och Staden. Och hwad kan då Kronan och Staden begära af det folk, som, oaktad all möjlig omhugsan, ej kan wid sin Närings-rörelse hafwa nödorstigt uppehälle? Deras myckenhet är ju då ordfaken, at de således råka i yttersta armod; och blifwa både Publicum och sig sjelfwa til last.

Den andre Principe, at flere Caffe-Ädare nu skola kunna hafwa sin utkomst, emedan Caffe-drickningen är allmänare och mer gängse, än den warit i forna tider, är aldeles falsk, och har mera för ändamål at förnjda, reta och öka en landsförderfvelig smak, än främja Rikets sanfkylliga Inte. eske. Ty som Caffe är en Öfwerflöds-Wara, så wore önskeligit, at Caffe-smaken håldre blefwe aldeles utrotad hos Sveriges inbyggare, än at den genom en stor myckenhet af Caffe-Hus skulle främjas och tiltaga. Ingen Caffe-Rökare kan med skäl sägna sig deröfwer, at Caffe-så allmänt drickes. Ty då för några och 20 år sedan ej allenast hederligt Borgare-folk hämtade Caffe från Caffe-Husen, utan ock Herrskaper köpte där som tidast bränt och malit Caffe, så wäl som andra Liqueurer; så har nu, sedan Caffe-drickandet tagit mer öfwerhanden, denna Närings-rörelsen blifwit aldeles öddad. Hwad förman hafwa wäl Caffe-Husen deraf, at smaken för denna drick nu blifwit så allmän, at knapt någon månglerfka kan umbära densamma, då hon tillfå håller Caffe-kärl för sina nödwändigaste hushushåll? Eller hwad avance hafwa Caffe-Rökare deraf, at ej allenast hela hushushåll, utan ock hushållsagtige och wältänkte ungarlar låta koka denna dricken at sig hemma? Caffe-Ädare hafwa således nu för tiden ingen annan lägenhet til sin utkomst, än på sådana ställen, där folk samlas och mötras för middagarne; men dertil hafwa ej många råd och tillfälle. Alle de, som ej ha den lyckan at bo nära wid sådana mötes-platsar, hafwa blifwit och måste blifwa et utblottadt folk, som råka i elände och fattigdom

Det tredje skälet, som måst och alltid varit ordsaken til Caffé-Societetens
 fördöfelse, stöder sig derpå, at en hop fattige, af sig komne och Næringslöse per-
 soner, som göra ansöknin om denna födo-bragd, skola derigenom beqvämliken
 kunna blifwa försörjde. Men huru ogrundad är icke denna uträkning? Ordsä-
 ken, hvarföre så många fattige och Næringslöse personer, särdeles af Qwinno-
 kñet, med så mycken iswer och årrå söka at få denna Næring, grundar sig på
 en falsk uträkning om båtнад och förmån derwid. Hwar och en kan snart räkna
 ut, hwad avance belöper sig på försäljningen af et skålpund brändt, malit och
 kokat Caffé; men ingen af de sökande wet, tror och förstår at calculera de män-
 ga äfwentyr och dryga utgifter, som en Caffé-Jökare är underkastad, då han,
 som sig bör, skal inrätta och hålla et hederligt Caffé-Hus för hederliga Gåster.
 Det är sant, hwad som faller folk i ögonen, at wid Caffé-försäljningen är
 avance; men hwad äfwentyr måste icke en Caffé-Jökare sätta sig uti, för at
 hålla denna Baran til salu? I förhoppning, at få folk til sig, måste han hy-
 ra sig husrum för 2, 3, 4 til 6000 Daler; 12, 16 à 20 Samnar Wed, 8
 à 10 Låster Kuhl, 10, 12, 16 à 20 Lispund Talg til Lius, 20 à 30 Plåtar
 i Prenumeration för allehanda Avisor och Becko-Skrifter, stryka årligen med;
 och derjämte förlorar han 2, 4, 6 til 8 Dussin Caffé- och Chocolate-Koppar,
 som han emöjliken kan få reda uppå eller betalning före, för olyckliga och wå-
 deliga händelser skull, at förtiga Glas och Bouteiller, som slås sönder, och några
 hundrade til 1 à 2000 Daler om året, som för ewig tid komma at stå på
 tafflor och i böcker teknade; ty så omöjligt det är, at slippa utborga dessa Wa-
 ror, så ogörligt är det ock at få sitt til hälften igen. Lågg nu härtil hushållets
 underhållande, hwartil höra årminstone 2 om icke 3 eller 4 Vigor och flera
 barn, så at medium alltid kan räknas til 8 personer, som i dessa drya tider kosta
 ansentligen at underhålla; lågg ock härtil de dryga Contributioner til Kronan och
 Staden, som idr hända stiga til och öfwer 2000 Daler, och betänk, at allt det-
 ta skal fås igen styfwertals för en à två koppar Caffé på Person; räkna nu
 efter och se, hwad för mängd af Caffé-Koppar måste utslåjas, innan allt detta
 kan inhämtas, så får man finna, hwad båtнад nu för tiden kan wara för
 de största Caffé-skänkerier, som des utan måste ligga i 10 à 12000 Dalers för-
 lag. I anseende härtil frågas med skäl, hwad nytta och fördel en fattig,
 som intet har at begynna med, kan hafwa af denna principe, och om icke
 mången Næringslös person härmedelst förärlåtes at stiga in i odygdens båg,
 at där äta ur sin lastbara krubba? Ty under denna frihetens skjul kunna
 wanartige personer taga sig före at roa och förnöja sjelfswåld, lättja och
 lättja, och således ej allenast på flerahanda sätt blifwa ordsak til det Allmän-
 nas skada, utan ock åstadkomma Nationen wanheder genom främmandes

rykten, hwilke efter styktens anwising råfat gå in på et mindre behageligt ställe. Caffé-Husen böra alltså hos oss wara hederliga ställen, äfwen som de äro sådane utomlands, särdeles i Paris och London, där de äro wäl meublerade rum för hederligt folk at gå uppå, men inga winkelställen för den sänne hopen, eller på aflägsna gator och i mörka gränder belägna tilhåll för otrogna besjenter, och flera dylika. Stockholm, den 6 Februarii 1765.

PATRIDOPHILUS.

STOCKHOLM,

Tryckt hos Nyström och Stolpe.

